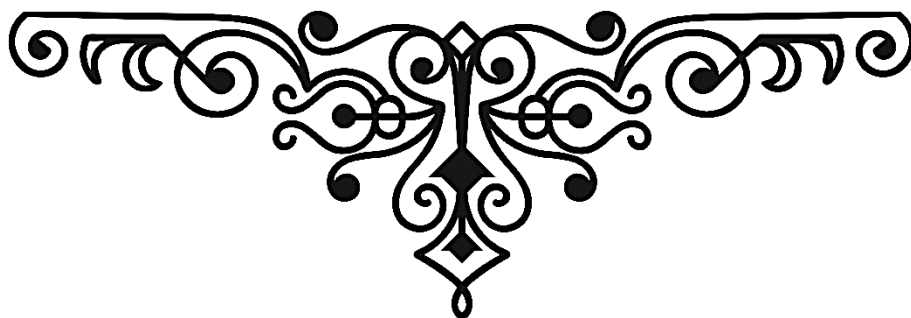

ОРЗУЛАРГА

ҲАМОҲАНГ ҲАЁТ

Тошкент –2022
“FAN ZIYOSI” нашриёти

UO'S: 432.684.24
КБК: 84.5. (5У36)

ОРЗУЛАРГА ҲАМОҲАНГ ҲАЁТ

– Тошкент: «Fan ziyosi» нашриёти, 2022. – 360 бет

Масъул муҳаррир:

Ў.М.Абилов – Тошкент тиббиёт академияси Ижтимоий фанлар кафедраси профессори, фалсафа фанлари доктори

Тузувчилар:

С.Д.Норқулов – Тошкент тиббиёт академияси Ижтимоий фанлар кафедраси мудир, фалсафа фанлари доктори

Ш.А.Искандаров – Тошкент тиббиёт академияси Ижтимоий фанлар кафедраси доценти

Такризчилар:

Б.О.Тўраев – фалсафа фанлари доктори, профессор

Ў.Ғ.Тилавов – фалсафа фанлари доктори, профессор

Ушбу китоб йирик олим, фалсафа фанлари доктори, профессор, Турон фанлар академияси академиги Норқулов Дўстмурод Тошпўлатович таваллудининг 70 йиллиги муносабати билан тайёрланган.

Китобдан Дўстмурод Норқуловнинг дўстлари, шогирдлари ва бошқа яқин инсонлари томонидан профессорнинг ҳаёт йўли, етук олим, устоз сифатидаги ҳамда чин инсонийлик жиҳатлари ҳақида ёзилган мақола-эсселари, шунингдек, юбилей муносабати билан ўтказилган илмий-амалий анжуман иштирокчиларининг соҳа йўналишлари бўйича илмий мақолалари жой олган.

ISBN 978-9943-747-67-8

© «FAN ZIYOSI» нашриёти, 2022

МАРКАЗИЙ ОСИЁ АРАБЛАРИНИНГ БОЛА ТУҒИЛИШИ БИЛАН БОҒЛИҚ МАРОСИМЛАРИ

Шерзод Искандаров - *Тошкент тиббиёт академияси*
Ижтимоий фанлар кафедраси доцент

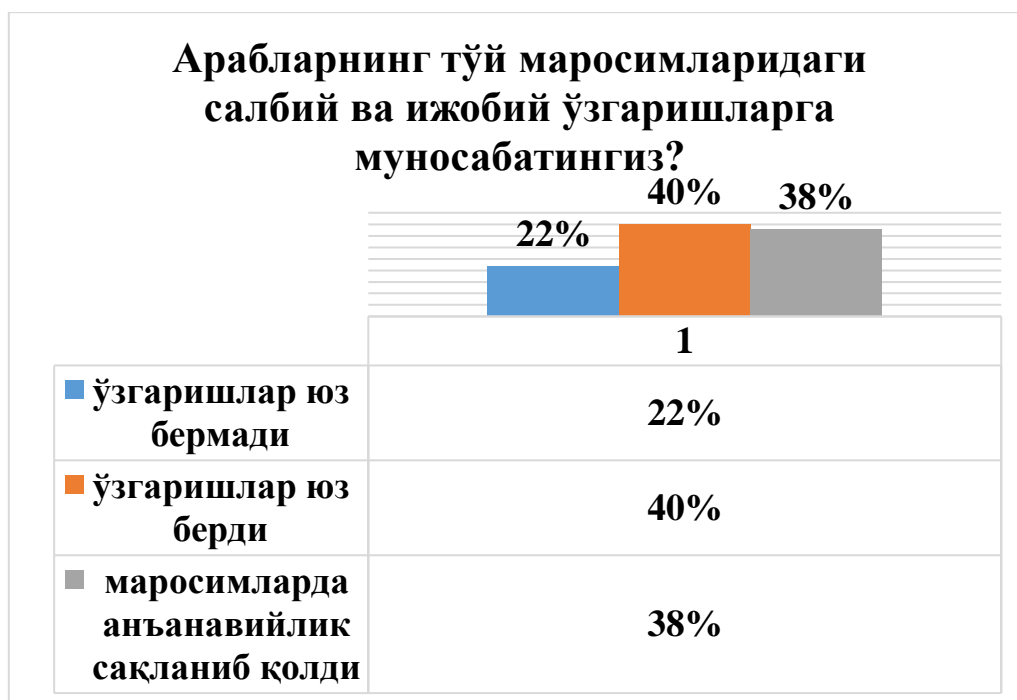
Ҳозирги даврга келиб маҳаллий араблар ижтимоий-иқтисодий, сиёсий, маданий ва маърифий ҳолатларининг ривожланишига катта эътибор бермоқда. Мучал ёши, бешик тўйи, биринчи қадам тўйи, суннат тўйи, никоҳ тўйи каби турмуш тарзи маросимлари анъанавий маросимлар билан боғлиқ ҳисобланади.

Ёш тўйи – бу ҳам оилавий муносабатлар билан боғлиқ бўлган удум бўлиб, фарзанднинг кўпинча 1, 12, 24 ва кейинги мучал ёшларини тантана сифатида нишонлашдир. Бунда фарзандга янги либослар тикиб кийдирганлар, уларнинг тенгқурлари таклиф этилиб, ўйин-кулги қилинган.

Меҳмонлар, яқин қариндошлар тўй эгасига, болага ҳам кийим-кечаклар, сарполар қилиб келган. Тўй эгаси ҳам уларга сарпо бериб кузатган. Кейинги йилларда эса бу каби маросимлар чегара билмай кундан-кунга оммалашиб, кенгайиб бормоқда. Бешик тўйларда қилинадиган бош-оёқ сарпонинг (чақалоққа ва унинг ота-онасига) бутун оғирлиги келин томонга тушмоқда. Тўйда сарфланадиган барча харажатлар: озиқ-овқатдан тортиб дастурхондаги барча нозу неъматларгача уларнинг зиммасида бўлади. Ахборотчиларнинг маълумотларига кўра, ўзига тўқ келин томон тайёрлаб келган сарпо, кийим-кечаклар ёш оиланинг кийим-кечакка бўлган бир неча йиллик эҳтиёжини қондиради.

Араб оилаларининг ҳозирги кунгача давом этаётган кўп фарзандли бўлишга йўналтирилганлиги, араблар ҳаётида болаларнинг ҳаётида катта аҳамиятга эга эканлигидан далолат беради. Бола туғилган пайтдан бошлаб чақалоқнинг соғлиғини

сақлаш ва уни турли хавф-хатарлардан ҳимоя қилишга қаратилган муайян маросим Тожикистон арабларида ҳам муҳим аҳамиятга эга ҳисобланади.³⁸

Сўровнома таҳлили шуни кўрсатдики, 40 фоиз респондент янгича тўйларни ўзгариш ижобий эканлигини эътироф этишади.

Юқоридаги таҳлиллар шуни кўрсатадики, арабларда тўй маросимларида ўзига хос этномаданий ўзгаришлар юз бермоқда. Исломий анъаналарга хос хусусиятлардан бири янги туғилган боланинг ўнг қулоғига 11 марта азон, чап қулоғига 12 марта такбирни айтиб, ундан кейин чақалоққа исм қўйиш одатидир. Чунки азон эшитган бола мусулмон фарзанд бўлиб, вояга етади.

Бешик тўйи маросими боланинг 6 ой ёки 1 ёшга тўлгунича ўтказилади. Бешик билан барча бешик анжомлари ва совғалар олиб келинади. Нозу-неъмат, қўй-қўчқорлар ва сарполар қилинади. Кўп ерларда бешикни бобоси олиб келиб куёвнинг ўнг елкасига қўяди. Айтимлар айтиб боланинг соғлигига

³⁸. Мадамиджанова, З.М. Арабы Южного Таджикистана. автореферат М. 1994.

тиловат қилишади.

Респондентларга «Арабларда бола туғилиши билан боғлиқ маросимларда қандай ўзгаришлар юз берди?» деб берилган саволга уларнинг 12 фоизи «янгича анъаналар кириб келди», 20 фоизи «ўзгаришлар юз бермади», 68 фоизи «миллий анъаналаримиз ўзбекча анъаналар билан уйғунлашди» деб жавоб бердилар.

Юқоридаги таҳлиллар асосида шуни таъкидлаш лозимки, Ўзбекистондаги арабларнинг катта қисми ўзбеклашиб, бола туғилиши ва тарбиясидаги анъанавий маросимларда унчалик катта фарқ кузатилмайди. Бу арабларнинг маҳаллий халқлар билан уйғунлашиб кетганлигидан далолат беради.

Ўзбекистонда яшаб келаётган араблар чилла маросимини бир неча асрлардан бери анъанавий маросим сифатида ўтказиб келишган. Чилла маросимида чақалоқ туғилган уйга маълум вақт бегоналар киритилмайди. Шунингдек, жўги (лўли) кириб келса, шу уйдан уларга ҳеч нарса берилмайди. Агар лўлига нимадир бериладиган бўлса, болага чилла тушади, деб ҳисоблашади. Аммо айрим арабларда яна бир одат бор, у ҳам бўлса, бола дунёга келгандан сўнг фарзанд кўрмаган аёлнинг олдига йўргаклаб беришган. Бу билан фарзанд кўрмаган аёл келажакда фарзанд кўришини тилашган³⁹. Бироқ, айрим халқ ва ҳудудларда, аксинча, фарзанд кўрмаган аёлларнинг чақалоқ бор жойга кириши тақиқланган.

Ўзбекистон арабларининг аксариятида чақалоқ туғилган уйда 3–4 кунгача мол сўйилмайди. Ахборотчиларнинг таъкидлашича, хом гўшт оилага олиб кирилса, мол сўйилса, чақалоққа чилла тушади. Бу маросим баъзи оилаларда ҳозирги кунгача сақланиб қолган⁴⁰.

Оила турмушига дахлдор бирорта тадбир ёки маросим аёллар жамоасининг бошлиғисиз (кайвонисиз) ўтмаган. У аёл

³⁹ Дала ёзувлари. Сурхондарё вилояти Шеробод тумани Нуриддин Муродов қишлоғи, 2011 йил.

⁴⁰ Дала ёзувлари. Сурхондарё вилояти Бойсун тумани Работ қишлоғи, 2011 йил.

доимо тўп (маҳалла) оқсоқоли билан маслаҳатлашиб иш тутган. Бола ҳаётидаги барча маросимлар: чилла, бешик тўйи, ақиқа, оёқ тўйи ва бошқа тадбирларни у аёлларнинг рўзғор юмушларидан бўш вақтига қараб, оқсоқол билан ўзаро келишиб белгиланган. Агар маълум сабабга кўра, уруғ ёки жамоа кайвониси тадбирда иштирок эта олмаса, жамоани қушнот, доя аёллар, биби халфа, хўжаларда отинойи ёки бувотин бошқарган. Баъзи қишлоқларда аёлларнинг каттароқ йиғинларида кайвони ва дастурхончи аёлларга ёш қизлар орасидан ёрдамчилар ҳам тайинланган⁴¹. Чақалоқнинг киндиги тушгандан сўнг бешикка боғлайдилар. Бунинг учун бир-иккита момоларни иштирок этишга чақириб, бешикнинг ичига ризқи бутун бўлсин, деб кулча қўйилади. Инсу жинслар озор бермасин, деб пичоқ, исирик қўйилади⁴². Ўзбекистон арабларининг бола билан боғлиқ маросимларига «бешик тўйи», «суннат тўйи», «мучал тўйи» каби ўзига хос маросимлар киради.

Ўзбекистон арабларининг бола туғилиши ва тарбиясига қаратилган маросимларидан яна бири – «Биби Мушкул» ошидир. Биби мушкул маросимининг бошқа маросимлардан фарқли жиҳати шундаки, маросим иштирокчиларига иккита нон, икки ҳовуч майиз ва ширинликлар улашилади⁴³. Ахборотчиларнинг таъкидлашича, бу каби маросимларнинг ўтказилишидан асосий мақсад болани зиён-заҳматсиз улғайтиришдир. Биби мушкул маросими ўзбек, тожик ва бошқа халқлар турмуш тарзида ўз аксини топган.

Бухоро вилояти Вобкент туманидаги Арабхона қишлоғи арабларида бола туғилса, қариндош аёллар тўпланиб чақалоққа исм қўйишади. Чунки ахборотчиларнинг таъкидлашларига кўра, араб қавмида исм қўйиш аёллар иши, унга эркаклар аралашмайди. Бу уларда этник ўзига хосликни

⁴¹ Бўриев О. ва бошқалар Ўзбек маҳалласи. – Т.: Тафаккур, 2016. – Б. 89.

⁴² Дала ёзувлари. Сурхондарё вилояти Бойсун тумани Работ қишлоғи, 2011 йил.

⁴³ Дала ёзувлари. Қашқадарё вилояти Миришкор тумани Жейнов қишлоғи 2018 йил.

сақлаб қолиш омили бўлса керак, шу сабабдан ҳам этномаданий идентиклик анъаналари сақланиб қолган. Арабон маҳалла гуруҳлари бошида араб оқсоқоллари туради. Улар маҳалладаги тўй, суннат тўйи ва таъзия маросимларини ўтказиш, сарф-харажатларни белгилаш, тарбия масалалари билан шуғулланади⁴⁴.

Суннат тўйи – бу маросим ислом кириб келгандан сўнг Ўрта Осиё ҳудудида ҳам кенг тарқалди. Аслида бу маросим нафақат мусулмонларда балки яҳудийларда ҳам кенг тарқалган. Суннат маросими исломий мамлакатларнинг асосий маросимларидан биридир. Суннат тўйи ўғил болаларга, соч тўйи, асосан, қиз болаларга қилинган. Соч тўйида қиз болаларнинг сочига қайчи урилиб, сочининг 3–4 бўлаги қайчи билан кесилади. Суннат тўйини ўтказишдан мақсад ислом дини пайғамбари Муҳаммад с.а.в. суннатини бажаришдир.

Арабларда ўзбеклар каби болаларнинг тоқ ёшида суннат тўйи қилинади. Ахборотчиларнинг таъкидлашича, суннат қилишда тоқ ёшда қилиш деган шарт йўқ. Бироқ, айрим ахборотчилар бола 9 ёшга киргунича шу маросимни ўтказиш шарт деб таъкидлайди⁴⁵.

Жейнов қишлоғида суннат қилинган бола бошидаги – ёстик тагига «туз ва пичоқ» қўйилган. Эшикка бирор нишона – гулли, оқ ёки яшил баргли рўмолча илиб қўйилган. Бу араблар тасавурида суннатли бола билан тулпор тил топишади, бир-бирига мадад беради⁴⁶, деган маънони англатган.

Арабларда суннат тўйи маросимини ўтказишда ўзига хос хусусиятлардан бири фарзанд ўғил бўлса, кейинги ўғил фарзанд дунёга келгунига қадар кутиб турилган. Суннат тўйи маросимининг ўзига хос яна бир жиҳати – уста томонидан боланинг суннат қилинишига унинг вояга етганлигини билдирувчи омил деб қарашган. Аслини олганда, суннат

⁴⁴ Ражабов Р. Ўзбекистон араблари // Мозийдан садо. – Т., 2004. – № 2 (22). – Б. 39.

⁴⁵ Дала ёзувлари. Қашқадарё вилояти Косон тумани Пўлати қишлоғи, 2017 йил.

⁴⁶ Ражабов Р. Ўзбекистондаги араблар тарихи ва этнографияси... – Б. 304.

маросимини ўтказишнинг моҳияти шундан иборатки, янги туғилган ўғил болани ҳалол қилиб олиш ҳисобланади. Бунда ўзбекларга ўхшаш бир ҳолатни кўриш мумкин. Яъни болани суннат қилган устага оила аъзолари совға-саломлар беришади: пул, нон, гўшт ва бошқа нарсалар. Айрим ҳудудларда суннат (чукран) қилиб олинган аъзосидан кесиб олинган тери отиб юборилган ёки дарё сувига ташланган. Бу бола келажакда яхши инсон, сердавлат, оиласи баракали бўлсин, деган мақсадда қилинган⁴⁷. Суннат чукрани мевали дарахт тагига кўмиб ёки чўпга илиб қўйилади. Жуда кўп жойларда 4 кундан сўнг мевали дарахтнинг остига, яъни узум, хурмо каби мевали дарахтнинг тагига кўмишади. Бу бола яхши бўлсин, серфарзанд бўлиши унга мусулмончилик қутлуқ бўлсин, деган маънода қилинади. Суннат қиладиган пайтда уста бир сўзга, яъни «хуйида-хуйида»⁴⁸ сўзига урғу беради. Сўнг боланинг оғзига битта нон тишлатилади. Бунинг сабаби бола чупрон қилинаётганлигини кўрмаслиги лозим деб ҳисоблашган.

Ўзбекистон араблари ҳам бола тарбиясига катта эътибор қаратишган. Араб ёшлари бошқа халқ ёшлари сингари ижтимоий соҳада таълим-тарбия муассасалари ва меҳнат жамоаларида муҳим ўрин тутди.

Ўзбекистондаги арабларнинг фарзанд тарбиясидаги ўрни ва мавқеи бугунги кунда қайси даражада эканлигини аниқлаш мақсадида этносоциологик сўров ўтказилди. Сўров Қашқадарё вилояти Миришкор туманига қарашли Жейнов қишлоғи ва Самарқанд вилояти Пастдарғом туманига қарашли Арабхона қишлоғида олиб борилди. Тадқиқотлар жараёнида респондентларга «Сизнингча, фарзанд тарбияси оиланинг моддий ва ижтимоий аҳволига боғлиқми?» деб савол берилди. Уларнинг фикрича, фарзанд тарбиясига оиланинг моддий аҳволи таъсир этиши мумкин. Бироқ, фарзандни тарбия қилиш

⁴⁷ Дала ёзувлари. Қашқадарё вилояти Косон тумани Арабхона маҳалласи, 2011 йил.

⁴⁸ Дала ёзувлари. Сурхондарё вилояти Шеробод тумани Нурдиддин Муродов қишлоғи, 2015 йил.

моддий аҳволга боғлиқ эмас, деб ҳисобловчилар ҳам бор. Демак, уларнинг 16 фоизи «йўқ» ва 77 фоизи бола тарбиясида моддий аҳвол бирламчи деб ҳисоблайди, 7 фоизи эса аниқ фикрга эга эмас. Респондентларнинг 77 фоизи бола тарбиясида моддий аҳвол бирламчи эканлигини эътироф этади. Бу ҳам бугунги кундаги замонавий трансформацион жараёнлар таъсири ҳисобланади.

Респондентлардан «Агар сизнинг фарзандларингиз арабча урф-одатларга амал қилмаса, бунга қандай қарайсиз?» деб берилган саволга респондентларимизнинг 20 фоизи «ижобий», 28 фоизи «салбий», 22 фоизи «бефарқман», 30 фоизи «жавоб беришга қийналаман», деб жавоб беришди. Умуман олганда араблар турмуш тарзида фарзанд тарбиясига бугунги кундан катта эътибор қаратишади. Ўзбекистон арабларининг маълум маънода ўз миллий урф-одат ва анъанавий маросимларга катта эътибор қаратиши ҳам бежиз эмасдир. Ўзбекистонда олиб борилган дала тадқиқотлари натижасида араблар томонидан тавсифий характерда бўлса-да, кўпгина маълумотлар ёзиб олинди.

Марказий Осиё араблари бир ёшдаги ўғил болаларни маҳалла ва уруғлар жамланиб суннат қилишган. Дала тадқиқотларимиз даврида аниқланишича, араб қизлари улғайгандан сўнг шу ерда махсус вакил унинг кўйлагини йиртиб ва шундан сўнг бегона кўздан асранмоғи лозим эканлини таъкидлашади.

йўналишлари бўйича илмий мақолалари тўплами	
Д.Т.Норқулов - Вақтинг кетди – нақдинг кетди.....	227
Ў.М.Абилов - Миллийлик ва умуминсонийлик оптимизми.....	236
Б.О.Тураев -Тарихий хотирани тиклашда тарихчилар ҳамжиҳатлигини янада кучайтириш муаммолари.....	244
С.Д.Норқулов - Онг моҳияти ҳақида қисқача мулоҳаза.....	255
Тураев Бахтиёр Оманович -Маънавий меросни ўрганишда синергетик методологиянинг ўрни.....	261
Ш.А.Искандаров - Марказий Осиё арабларининг бола туғилиши билан боғлиқ маросимлари.....	272
В.О'.Ро'зиёв - Internet va ijtimoiy tarmoqlarning yoshlar ongi va ma'naviyatiga ta'siri.....	279
Л.Ю.Махмудов - Фуқаролик жамияти шаклланиши жараёнида ҳуқуқий маданиятнинг ўрни.....	284
М.Абдуллаев - Махтумқули Фироғийнинг инсон моҳияти борасидаги қарашлари.....	288
Р.Р.Сауров - Ходимлар компетентлиги ва институтнинг самарали фаолият юритиши.....	294
О.Бўриев, Ҳ.Тошмуродов - Абу Райҳон Беруний таваллудининг 1050 йиллигига Берунийнинг “Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар” асари муҳим этнографик манба сифатида	298
Н.И.Рўзиев - Девону луғатит-туркда халқ табибини сеҳрли ва рационал даволаш усуллари.....	309
Н.Х.Абдурахманова - Ҳуқуқий маданият ва демократия: ижтимоий фалсафий ёндашувлар ва концепциялар.....	313
Х.Очилова - Ўзбекларда белбоғ билан боғлиқ эътиқод ва удумлар (Қашқадарё воҳаси мисолида).....	317
А.А.Азизов - Ўзбек давлатчилигида ҳокимият рамзларига оид айрим мулоҳазалар.....	333
Ғ.Ғ.Утаев - Инклюзив таълимни ривожлантиришда мавжуд муаммолар ва уларнинг ечимлари.....	344
Ф.С.Умарова – Модернизация нима?.....	348
ХУЛОСА	355

ОРЗУЛАРГА ҲАМОҲАНГ ҲАЁТ

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг
«FAN ZIYOSI» нашриётига 2021 йил 14 февралда
берилган 308197041-сонли лицензияси
Нашриёт манзили: Тошкент шаҳри, А. Навоий кўчаси, 30 уй.

Times гарнитураси. Босма тобоғи 18,25.
Босишга рухсат этилди 11.11.2022. Буюртма № 56
Қоғоз бичими 60x84 ^{1/16}. Шартли б. т.-18,25.
Адади 300 нусхада.
«Munis design group» МЧЖ босмахонасида чоп этилган.
100170, Тошкент ш. Бўз – 2 мавзеси 17А уй.